

INSTYTUT HISTORII PAN	
Wpłynęło: 27.12.2022	Znak:
Ref:	Zał:

Katowice 14 XII 2022 r.

wpz 4.01.23
Pryjcho
R

Prof. dr hab. Jerzy Sperka
Instytut Historii
Uniwersytet Śląski
Ul. Bankowa 11
40-007 Katowice

Recenzja dorobku habilitacyjnego

dr Moniki Saczyńskiej-Vercamer,

w tym osiągnięcia naukowego pt. *Władza i grzech. Supliki z terenów metropolii gnieźnieńskiej do Penitencjarii Apostolskiej w XV wieku*, Warszawa 2021, ss. 346.

Pani Monika Saczyńska-Vercamer w 1997 roku ukończyła studia historyczne na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego finalizując je pracą magisterską pt. „Ekskomunika i interdykt w praktyce Kościoła Polskiego w XIV i XV wieku” napisaną pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Koczerskiej. Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii uzyskała w 2006 roku, też na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego, na podstawie rozprawy „Przywileje papieskie dla polskich odbiorców indywidualnych w XIV i XV wieku” napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Koczerskiej.

Od lutego 2002 roku do dziś dr Monika Saczyńska-Vercamer zatrudniona jest w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN w Ośrodku Historii Kultury Materialnej Średniowiecza i Czasów Nowożytnych (wcześniej Zakład Historii Kultury Materialnej Średniowiecza i Czasów Nowożytnych). Początkowo zatrudniona była na stanowisku asystenta, a od 2006 roku na

stanowisku adiunkta. W tym czasie przebywała dwukrotnie na urloпах bezpłatnych, co wiązało się z pracą na uniwersytetach niemieckich: Uniwersytecie w Pasawie (1 XI 2019 - 31 I 2020) i Friedrich-Schiller-Universität w Jenie (1 IV 2021-31 III 2022).

Zainteresowania badawcze

Zainteresowania badawcze dr Moniki Saczyńskiej-Vercamer wpisują się w okres późnego średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych Polski oraz Europy Środkowej. Koncentrują się na historii społecznej, historii Kościoła, a zwłaszcza relacjach na linii społeczeństwo-Kościół, w odniesieniu do kontaktów ze Stolicą Apostolską, a zwłaszcza z jej agendą, jaką jest Penitencjaria Apostolska. Ten, mimo wielu odcieni, jednorodny zakres badawczy Habilitantki, prowadzony jest jednak bardzo sumiennie. Jej prace, artykuły i recenzje, a ostatnio monografia, mają wspólną cechę, a mianowicie, napisane są po wnikliwej analizie źródłowej, a tezy w nich prezentowane mają zazwyczaj mocne podstawy.

Charakterystyka dorobku naukowego

Przed uzyskaniem stopnia doktora Monika Saczyńska-Vercamer opublikowała samodzielnie 3 artykuły zamieszczone w monografiach zbiorowych. Natomiast na dorobek po doktoracie – w okresie 16 lat - składają się: 1 monografia książkowa (habilitacyjna) oraz 16 samodzielnych artykułów naukowych zamieszczonych w czasopismach i monografiach zbiorowych. Z nich, 2 artykuły zostały opublikowane w czasopiśmie („Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”), 12 to rozdziały w polskich monografiach, natomiast 4 zostały zamieszczone w monografiach zagranicznych. Teksty naukowe opublikowane w Polsce wydane zostały nie tylko we własnym ośrodku naukowym, ale także w ośrodkach uniwersyteckich we Wrocławiu, Kielcach, Katowicach, Krakowie, Poznaniu i Toruniu. Natomiast zagraniczne: dwa w Czechach (w ramach „Colloquia medievalia Pragensia”), po jednym w Holandii (w wydawnictwie Brill) i Belgii (w wydawnictwie Brepols). Ponadto Habilitantka opublikowała 7 recenzji, w tym 4 po uzyskaniu stopnia doktora; z nich 3, to obszernie artykuły recenzyjne. Wszystkie ukazały się w cenionych czasopismach, jak: „Studia Źródłoznawcze”, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, „Kwartalnik Historyczny” i „Średniowiecze Polskie i Powszechne”. Habilitantka współredagowała także 4 monografie

wieloautorskie. O ile wiadomo, wynikiem realizacji projektu krajowego pt. „Dewocjonalia i praktyki religijne w późnośredniowiecznej Polsce na tle europejskim” (grant MSWiN nr N N 108124237 realizowanego w latach 2009-2012), którego była kierownikiem i wykonawcą, były 2 artykuły: *Sznury modlitewne – z dziejów praktyk dewocyjnych na ziemiach polskich w późnym średniowieczu* (w: *Realia życia codziennego w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, red. A. Barciak, Zabrze 2011), a także: *Mieszczan krakowskich domowe świętości, czyli wyobrażenia dewocyjne w przestrzeni prywatnej (przykłady wczesnonowożytne)* (w: *Rzeczy i ludzie. Kultura materialna w późnym średniowieczu i w okresie nowożytnym*, red. M. Bis, W. Bis, Warszawa 2014). Natomiast ze współpracą, w latach 2013-2017, w ramach COST Action *New Community and Interpretation* związany jest artykuł – też zresztą dotyczący problematyki dewocyjnej - *Change and Continuity in Lay Devotion as Evidenced by Prayer Beads in Medieval Poland and Central Europe* (błędnie podany tytuł w wykazie osiągnięć Habilitantki (!): *Change and Continuity in Lay Devotion on the Basis Prayer Beads in Medieval Poland and Central Europe*), w: *Religious practices and everyday life (1350-1570)*, ed. I. Johnson, A.M. Rodrigues, Turnhout 2022).

W okresie po uzyskaniu stopnia doktora dr Monika Saczyńska-Vercamer uczestniczyła w 10 konferencjach i sympozjach naukowych, w tym w 7 konferencjach zagranicznych (Praga, Wiedeń, Tours, Leeds, Pölten), ale tylko w 3 organizowanych w kraju. Była też dwukrotnie – w 2003 i 2013 roku - stypendystką Fundacji im. Lanckorońskich z Brzezia, co umożliwiło jej przeprowadzenie kwerend w Archiwach Watykańskich.

Opublikowany dorobek naukowy (monografia, artykuły, recenzje, redakcje), jak i liczba wystąpień konferencyjnych, nie są ilościowo imponujące. Daje się zauważyć brak wydania pracy doktorskiej. Statystycznie wypada półtorej publikacji na rok, a w przypadku konferencji, średnio trochę więcej niż jedno wystąpienie na dwa lata (!). Mimo, że jestem zwolennikiem sytuacji, aby historycy (i historyczki) publikowali wartościowe i nowatorskie teksty, a nie sztucznie powiększali dorobek, a w konferencjach brali udział wtedy, kiedy mają coś nowego do powiedzenia, a nie uprawiali turystyki konferencyjnej, powielając w różnych miejscach tę samą tematykę, to dorobek Moniki Saczyńskiej-Vercamer ilościowo kształtuje się, co najwyżej na średnim poziomie. Jednak moim zdaniem jest wystarczający, aby starać się o stopień doktora habilitowanego.

Ocena osiągnięcia naukowego (habilitacyjnego)

Oceniając książkę habilitacyjną należy przypomnieć, że praca habilitacyjna powinna być przede wszystkim nowatorska, podejmować temat wcześniej słabo zbadany, albo wręcz pionierski, aby habilitant (habilitantka) pokazał(a) kunszt historyka i wniósł coś nowego do poznania dziejów. Nawet jeśli popełnia przy tym błędy, co w takich przypadkach jest nieuniknione, wprowadza nas w obszary dotąd nieznanne. Jednak w obecnych czasach, w związku z kolejnymi reformami w nauce, takie podejście zaczyna zanikać, a podstawą awansu w humanistyce, w tym także w historii, coraz częściej staje się „cykl artykułów”, co jest niestety smutnym obrazem samodzielnego pracownika naukowego, który nie jest w stanie napisać monografii tematycznej, tylko co najwyżej większy artykuł. Wobec takiego stanu rzeczy dr Monika Saczyńska - Vercamer, jako mediewistka, niewątpliwie się wyróżnia, gdyż przedkłada do oceny książkę habilitacyjną, co już na wstępie nastraja do tego faktu pozytywnie.

Osiągnięciem naukowym wskazanym przez dr Monikę Saczyńską-Vercamer jako podstawa habilitacji jest monografia pt. *Władza i grzech. Supliki z terenów metropolii gnieźnieńskiej do Penitencjarii Apostolskiej w XV wieku* (Warszawa 2021, Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, ss. 346). Należy nadmienić, że książkę do druku rekomendowała Komisja Wydawnicza IAiE PAN, a recenzentami wydawniczymi rozprawy byli znakomici badacze dziejów Kościoła, prof. dr hab. Maria Koczerska i dr hab. prof. KUL Paweł Kras. W dorobku naukowym Pani Moniki Saczyńskiej-Vercamer jest to jej pierwsza autorska pozycja książkowa.

Oceniana praca składa się ze wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia, bibliografii i wykazu skrótów. Autorka zaproponowała układ problemowy, który jest w mojej ocenie zasadny, przejrzysty i logiczny. We wstępie Autorka przedstawiała cele (głównym założeniem badawczym było rozpoznanie charakteru i skali jednego z kanałów kontaktów między papieżem i wiernymi, jakim była Penitencjaria Apostolska), skrupulatnie omówiła stan badań (prace m.in. Emila Göllera, Filippo Tamburini, a przede wszystkim Ludwiga Schmuggego, Kirsi Salonen, Arnolda Escha, Petera Clarka Arnuada Fossiera), bazę źródłową (podstawą było 1277 regestrów suplik z metropolii gnieźnieńskiej z XV w. na podstawie materiału wydanego w *Repertorium Poenitentiarie Germanicum*, Bd. 1-8, wyd. L. Schmugge i in., 1996-2012, *Bullarium Poloniae*, t. 3, 5-7, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kurasiowa, 1987-2006, oraz kwerenda przeprowadzona przez Habilitantkę w Archiwum Penitencjarii Apostolskiej, gdzie znalazła 250 suplik nie uwzględnionych w/w wydawnictwach) i uzasadniła układ pracy.

Pierwsze opracowania dotyczące Penitencjarii Apostolskiej powstały już w XVIII w, ale faktycznie w mediewistyce europejskiej badania nad archiwaliami Penitencjarii zaczęły rozwijać się dopiero od lat 80-tych XX w., czyli od momentu, kiedy archiwalia te zostały (w

części) udostępnione dla badaczy. W tym względzie historiografia polska jest jednak skromna (przede wszystkim prace Janusza Smołuchy, Łukasza Kowalczyka i Andrzeja Radziwińskiego). Tym bardziej więc należy podkreślić, że oceniana książka jest pierwszym w naszej historiografii kompleksowym ujęciem opracowania suplik z metropolii gnieźnieńskiej kierowanych do Penitencjarii Apostolskiej w XV wieku.

W rozdziale pierwszym (*W centrum władzy. Penitencjaria Apostolska*) Autorka omówiła - w dużym stopniu za literaturą przedmiotu - problem powstania, organizacji i kompetencji ośrodka przeznaczonego do obsługi rezerwatów papieskich, który z czasem przekształcił się w Penitencjarię Apostolską, funkcjonującą sprawnie już w XIV wieku. Sfery podległe tej instytucji były wyznaczane zakresem spraw podlegających sądownictwu kościelnemu. Były to sprawy związane z dyspensami od przeszkód małżeńskich (*de matrimonialibus*), absolucje od ekskomunik za występki oraz różnego typu dyspensy (*de diversis formis*), sprawy związane z przyjmowaniem święceń (*de promotis et promovendis*), dyspensy związane z nieprawym urodzeniem (*de defectu natalium* oraz *de uberiori*), przywileje listu spowiedniego, oraz przywileje ołtarza przenośnego (*de confessionalibus*). Najstarsze akta (seria) Penitencjarii - *Regesta Matrimonialium et Diversorum* - zachowały się dopiero z XV wieku - z lat 1410-1411 oraz 1438-1443. Natomiast od 1448 roku, czyli początku pontyfikatu papieża Mikołaja V, do 1503 roku, czyli do końca pontyfikatu papieża Aleksandra VI, zachował się prawie komplet akt. W tym rozdziale Autorka omówiła też inne ośrodki udzielające łask, przywilejów i dyspens, jak kancelaria papieska oraz legaci i nuncjusze papiescy.

W drugim rozdziale (*Między centrum a Kościołami lokalnymi. Supliki z metropolii gnieźnieńskiej na tle europejskim*) Autorka przeanalizowała supliki pochodzące z metropolii gnieźnieńskiej na tle porównawczym, wskazując przy tym na czynniki mające wpływ na dynamikę kontaktów z Penitencjarią. Jak wykazała M. Saczyńska-Vercamer supliki z metropolii gnieźnieńskiej stanowiły tylko niecały procent wszystkich spraw procedowanych w Penitencjarii. Ale już na tle Europy Środkowo-Wschodniej Polska jawi się jak znaczący klient, który jest odbiorcą ok. 1/3 pozytywnie rozpatrzonych suplik. W tym względzie Autorka przeprowadziła badania porównawcze - głównie statystyczne - z wybranymi regionami Europy: Rzeszą, Anglią i Walią oraz z Uppsalą. Dane dla badań porównawczych dla poszczególnych pontyfikatów z lat 1447-1492 z terytoriów europejskich zostały wzięte z wyliczeń L. Schmuggego i K. Salonen, ale zostały uzupełnione jej własnymi badaniami. Autorka zauważyła, że napływ suplik ulegał zwiększeniu zwłaszcza w czasie lat jubileuszowych, a także, że ilość przekazywanych suplik była odzwierciedleniem częstotliwości oficjalnych kontaktów danego państwa z papieństwem, bowiem wysyłane tam

poselstwa wykorzystywano do przekazywania suplik. Na intensywność kontaktów wpływały także inne czynniki, w tym przede wszystkim lokalne, jak np. liczba ludności, stosunki wyznaniowe, przekazanie uprawnień miejscowym hierarchom, specyficzne stosunki lokalne, katechizacja wiernych, gęstość sieci parafialnej, a także poziom kontroli społecznej, czy rywalizacja o beneficja wśród miejscowych duchownych. Badaczka zauważyła, że mieszkańcy archidiecezji gnieźnieńskiej zwracali się do Penitencjarii w tych samych sprawach, co mieszkańcy z przebadanych europejskich regionów, ale wyglądało to różnie w odniesieniu do poszczególnych kategorii spraw. Przykładowo, z całej Europy sprawy matrymonialne stanowiły prawie 40 %, natomiast z diecezji gnieźnieńskiej tylko ok. 7%. Inaczej było w przypadku deklaracji papieskich, gdzie wśród suplik polskich i litewskich to 23% spraw, a w skali europejskiej tylko 4%.

W rozdziale trzecim (*In partibus – pod kontrolą autorytetu uniwersalnego. Przypadek metropolii gnieźnieńskiej*), wg mnie najbardziej wartościowym naukowo i najciekawszym, Autorka szczegółowo omówiła supliki z archidiecezji gnieźnieńskiej, analizując indywidualne przypadki odzwierciedlające pełną gamę problemów mieszkańców. Analizując supliki według diecezji, które wchodziły w skład metropolii gnieźnieńskiej (gnieźnieńskiej, krakowskiej, poznańskiej, płockiej, wrocławskiej, wileńskiej i żmudzkiej; Autorka słusznie nie uwzględniła diecezji wrocławskiej, która co prawda wchodziła w skład archidiecezji gnieźnieńskiej, ale politycznie przynależała do Korony Czeskiej i w dużym stopniu należała do innego kręgu kulturowego) - wykazała jak duży wpływ na strukturę suplik oraz intensywność kontaktów z Penitencjarią miały warunki lokalne. Np. zupełnie inna struktura suplik z diecezji wileńskiej - według Badaczki - odzwierciedlała odmienne warunki kulturowe tej diecezji, a także wskazywała, że był to ciągle obszar misyjny Kościoła. Specyfika ta wskazuje także na lokalne funkcjonowanie prawa kanonicznego, co jest widoczne na przykładzie spraw małżeńskich (supliki *de matrimonialibus*), które z jednej strony świadczą o naruszeniu norm, ale z drugiej, o świadomości naprawienia tego stanu rzeczy. W rozdziale tym Autorka zajęła się też problemem petentów zwracających się do Penitencjarii. Grupa ta – jak słusznie zauważyła – ze względu na przypadkowość nie poddaje się łatwej analizie; słusznie też w książce supliki analizowane są przez pryzmat spraw, nie osób. Wśród petentów dominują oczywiście duchowni. Na uwagę w tym rozdziale zasługuje osobne omówienie kobiet jako petentek, chociaż jak trafnie zauważyła, wartość tych suplik leży głównie w ukazaniu osobistych historii, które prezentują problemy życia codziennego (np. przemoc domową).

Podsumowując, książka M. Saczyńskiej-Vercamer na polskim gruncie jest pracą nowatorską. Jej niewątpliwą zaletą jest przybliżenie polskim historykom mechanizmów

funkcjonowania Penitencjarii Papieskiej w XV wieku, a także analiza suplik docierających do tej instytucji z obszaru archidiecezji gnieźnieńskiej, czyli z dużej części ziem polskich i litewskich. Można oczywiście utyskiwać, że książka w dużej części zbudowana jest w oparciu o dotychczasową literaturę przedmiotu i wyniki badań historyków i historyczek zagranicznych (niemieckich, angielskich i fińskich). Dotyczy to nie tylko rozdziału pierwszego charakteryzującego Penitencjarię Apostolską, ale także w części rozdziału drugiego, gdzie supliki z metropolii gnieźnieńskiej Autorka porównuje, pod różnymi względami, z takimi z przebadanych już krajów europejskich (Niemiec, Anglii, Walii, Uppsali). Trzeba jednak podkreślić - co przecież powinno zawsze być normą - że zawsze sumienie dokumentuje to przypisami. Zastosowanie przez Autorkę metody kwantytatywnej przy badaniu suplik z metropolii gnieźnieńskiej może momentami nużyć, kiedy po raz kolejny poszczególne kategorie spraw – nierzadko powtarzające się - przedstawione są przez zestawienia w tabelach, wykresach i wyliczeniach procentowych. Zawsze jednak Autorka stara się je szczegółowo analizować, porównując z danymi z innych regionów europejskich i wyciągać wnioski.

Nie trudno zauważyć, że wiele wątków podniesionych w książce, było już wcześniej sygnalizowanych w artykułach przez Habilitantkę. Nie jest to oczywiście jakiś poważny zarzut, bo kto z historyków, budując swój dorobek, nie wykorzystuje go potem w syntetycznej pracy. Także w tym przypadku, moim zdaniem, jest to świadectwo prowadzenia wieloletnich badań, których końcowym efektem jest monografia. Jeśli chodzi o konstrukcję, to książce brakuje przede wszystkim indeksu osobowego i geograficznego. Nie jest to może element dyskwalifikujący monografię, ale obecnie prawie nie spotyka się takiej sytuacji w pracach naukowych; brak indeksu niesłychanie utrudnia bowiem merytoryczne korzystanie z książki. Jeśli Autorka sprawnie porusza się w historiografii związanej z tematem pracy, Penitencjarią Apostolską, suplikami, dziejami Kościoła, to trochę zawodzi w przypadku spraw, które się z nią łączą pośrednio, a mianowicie z petentami Penitencjarii, często pochodzącymi z rodzin szlacheckich, czy ogólnymi sprawami politycznymi, które stanowią tło opisywanej problematyki. Dziwi np. niewykorzystanie do dziejów rodziny Melsztyńskich klasycznej już pracy W. Dworzaczka, *Leliwici Tarnowscy. Wiek XIV-XV* (Warszawa 1971), a także najnowszych ustaleń dotyczących np. walki o biskupstwo krakowskie po śmierci biskupa Tomasza Strzępińskiego (J. Sperka, *Zamek Melsztyn, czyli w królewskiej nielasce. Jan Długosz w konflikcie o biskupstwo krakowskie (1460-1463)*, w: *Klasztory, miasta, zamki w życiu twórczości Jana Długosza*, red. J. Rajman, D. Żurek, Kraków 2016).

Mimo podniesionych wątpliwości i niedociągnięć wysuniętych wobec książki autorska M. Saczyńskiej-Vercamer generalnie oceniam ją pozytywnie. Bez wątpienia przez następne lata

będzie ona przedmiotem szeregu uwag i dyskusji, ale jestem przekonany, że stanie się podstawą do dalszych studiów i dyskusji naukowych, mając szansę na stałe wejść do dorobku polskiej historiografii mediewistycznej.

Ocena pozostałego dorobku naukowego

Pierwsze publikacje Moniki Saczyńskiej-Vercamer oparte jeszcze na niepublikowanej pracy magisterskiej dotyczyły problematyki stosowania kar ekskomuniki i interdyktu w późnośredniowiecznej Polsce, w tym także tematyki kar kościelnych używanych jako kary w procedurze sądowej w sporach między świeckimi i duchownymi (*Ekskomuniki za długi w sądzie rektora Uniwersytetu Krakowskiego w późnym średniowieczu*, w: *Kościół katolicki w Małopolsce w średniowieczu i we wczesnym okresie nowożytnym*, red. W. Kowalski, J. Muszyńska, Kielce-Gdańsk 2001; *Ekskomunika w społeczeństwie średniowiecznym. Spór o browar między krakowskimi markami a panią Anną (koniec XIV wieku)*, w: *Między Wisłą a Pilicą*, t. 3, red. B. Wojciechowska, L. Michalska-Bracha, Kielce 2002). Zagadnienia te, wpisujące się w praktykę prawa kanonicznego, były kontynuowane przez M. Saczyńską-Vercamer, stając się jednym z jej elementów nowej tematyki badawczej wiążącej się z suplikami kierowanymi do Penitencjarii Apostolskiej przez polskich monarchów, duchownych i osoby świeckie. Najpierw powstał artykuł odnoszący się do polskich duchownych wnoszących supliki w okresie pontyfikatów papieża Sykstusa IV i Innocentego VIII (*Supliki polskich duchownych w archiwum Penitencjarii Apostolskiej (1471-1492)*, w: *Fundamenty średniowiecznej Europy*, red. Ż. Sztylc i in., Toruń 2013). W kolejnych omówiła: supliki polskie zamieszczone w najstarszej księdze Penitencjarii z lat 1410-1411 (*Supliki polskie w najstarszej księdze Penitencjarii Apostolskiej (Registra matrimonialium et diversorum, t. 1)*, w: *Ecclesia – regnum - fontes. Studia z dziejów średniowiecza*, red. M. Piber, P. Węcowski, Warszawa 2014; w wykazie osiągnięć i autoreferacie podany błędnie tytuł: *Ecclesia – societas – fontes (!)*), oraz w zarysie przedstawiła wszystkie supliki z archidiecezji gnieźnieńskiej z czasów Sykstusa IV i Innocentego VIII (*W poszukiwaniu wybawienia. Sprawy polskie w Penitencjarii Apostolskiej w latach 1471-1492*, w: *Polak we Włoszech – Włoch w Polsce. Sztuka i historia*, red. G. Wrześniak, A. Bender, Warszawa 2015; *nota bene*, w autoreferacie oraz w wykazie literatury Habilitantki artykuł ten występuje pod błędnym tytułem (!), podobnie błędnie podany jest tytuł monografii zbiorowej (!): *W poszukiwaniu zbawienia. Sprawy polskie i litewskie w Penitencjarii Apostolskiej w latach 1471-1492*, w: *Polacy we Włoszech – Włosi w*

Polsce). Habilitantka dokonała też analizy suplik w sprawach małżeńskich z diecezji gnieźnieńskiej, gdzie na wybranych przykładach przedstawiła problemy społeczne dotyczące życia małżeńskiego (*Uncommon everyday married life in supplications from the province of Gniezno to the Apostolic Penitentiary in the fifteenth century* („Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2021, t. 69). W powyższy nurt badawczy wpisują się także obszernie artykuły recenzyjne Habilitantki dotyczące publikacji źródeł z Penitencjarii papieskiej oraz wykorzystania ich przez historyków w publikacjach analityczno-syntetycznych, w tym także przez polskich badaczy (*Na temat publikacji źródeł z Penitencjarii Apostolskiej w odniesieniu do krajów Rzeszy oraz Anglii i Walii i związanych z tym metod wydawniczych* (*Penitencjaria Apostolska (nie)nowy obszar badań. Na marginesie ostatnich edycji źródłowych Repertorium Poenitentiarium Germanicarum, Bd. IX Pius III und Julius II. 1503-1513*, wyd. L. Schmugge, Berlin-Boston 2014; *Supplications from England and Wales in the Register of the Apostolic Penitentiary 1410-1503*, wyd. P. D. Clark, P.N.R., Zutshi, vol. III, 1492-1503, Cantenbury and New York 2015 – „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 8(12), 2016; M. Biniaś-Szkopek, *Małżonkowie przed sądem biskupa poznańskiego*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 12 (16) 2020; A. Radziwiński, *Kontakty duchowieństwa ze Stolicą Apostolską. Obraz życia średniorocznego kleru w dokumentach Penitencjarii Apostolskiej*, Toruń 2020, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 13 (17), 2021).

Kolejny problem badawczy podejmowany przez M. Saczyńską-Vercamer dotyczył wpływu papieżstwa na kościoły lokalne oraz relacji papieństwo-wierni w późnym średniowieczu. Wstępne przemyślenia zaprezentowała w artykule pt. *Sacrum na co dzień – funkcje papieskich przywilejów dla polskich odbiorców indywidualnych w XIV-XV wieku* (w: *Sacrum. Obraz i funkcja w społeczeństwie średniowiecznym*, red. J. Pysiak, A. Pieniądz-Skrzypczak, Warszawa 2005). Do tej tematyki dr M. Saczyńska-Vercamer wróciła w 2020 roku, publikując artykuł dotyczący przywilejów papieskich wystawionych dla Jagiellonów. Przeanalizowała w nim liczbę, rodzaje i sposoby posługiwania się papieskimi przywilejami oraz używania ich w sferze politycznej, jako elementu prestiżu i budowania wizerunku władcy przez monarchów jagiellońskich (*Mszy słuchanie, grzechów odpuszczanie. Przywileje indywidualne dla Jagiellonów w XV wieku. Przyczynek do pobożności monarszej późnego średniowiecza*, w: *Jagiellonowie i ich świat. Polityka kościelna i praktyki religijne Jagiellonów*, red. B. Czwojdrak, J. Sperka, P. Węcowski, Kraków 2020). Problematykę dotyczącą relacji papieństwo-kościół lokalne, ale w odniesieniu do Polski, Czech i Węgier w XIV i XV w., syntetycznie, omówiła w artykule: *Authority without Power? Papal Rulership over East Central Europe in Late Middle Ages*; w autoreferacie i w wykazie osiągnięć podany błędny tytuł (!): *Authority*

without Power? Papal Influence over ECE in the Late Medieval Ages (w: *Rulership in Medieval East Central Europe. Power, Rituals and Legitimacy in Bohemia, Hungary and Poland*, red. D. Zupka, G. Vercamer, Leiden 2022).

Badania nad przywilejami papieskimi skutkowały zajęciem się przez Habilitantkę problematyką dewocji prywatnej i funkcją społeczną działań religijnych. Z tego wyrosły badania dotyczące ołtarzy przenośnych, gdzie podjęła zagadnienia związane z ich posługiwaniem się w podróży, wyposażeniem potrzebnym do tego typu praktyk religijnych oraz okolicznościom temu towarzyszącym, jak wojna, podróż, czy polowania. Pierwszym owocem tych badań był artykuł pt. *Msza pod osłoną nieba, czyli kiedy kultura spotyka się z naturą. Sprawowanie eucharystii w czasie podróży w okresie średniowiecza – uwagi wstępne* (w: *Mundus hominis - cywilizacja, kultura, natura. Wokół interdyscyplinarności badań historycznych*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2006). W kolejnym artykule: *Prywatna przestrzeń sakralna w domu. Przykłady wykorzystania ołtarzy przenośnych w późnośredniowiecznej Polsce* (w: *Dom, majątek, klient, sługa. Manifestacja pozycji elit w przestrzeni materialnej i społecznej XIII-XIX wiek*), red. M. Pauk, M. Saczyńska, Warszawa 2010) Habilitantka podjęła próbę analizy przestrzeni sakralnej tworzonej przez ołtarz przenośny w domu, zastanawiając się, jak wyglądały praktyki prywatne, w tym msze domowe np. w czasie choroby. Z kolei problem kaplic prywatnych M. Saczyńska-Vercamer podjęła w artykule pt. *O kaplicach w siedzibach rycerskich i możnowładczych późnośredniowiecznej Polski uwag kilka* („Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2016, 64).

Dr Monika Saczyńska-Vercamer zajmowała się także dewocjonaliami, w tym przede wszystkim sznurami modlitewnymi w Polsce i Europie (*Sznury modlitewne – z dziejów praktyk dewocyjnych na ziemiach polskich w późnym średniowieczu i wczesnej nowożytności*, w: *Życia codziennego w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, red. A. Barciak, Zabrze 2011). W tym nurcie badawczym Habilitantki mieści się jeszcze artykuł, omawiający różnego typu wyobrażenia dewocyjne (głównie obrazy), jakie spotykamy w domach mieszczan krakowskich w początku XVI w. (*Mieszczan krakowskich domowe świętości, czyli wyobrażenia dewocyjne w przestrzeni prywatnej (przykłady wczesnonowożytne)*, w: *Rzeczy i ludzie. Kultura materialna w późnym średniowieczu i w okresie nowożytnym*, red. M. Bis, W. Bis, Warszawa 2014. Do tematyki sznurów modlitewnych Habilitantka wróciła jeszcze w artykule: *Change and Continuity in Lay Devotion as Evidenced by Prayer Beads in Medieval Poland and Central Europe* (ponownie błędnie podany tytuł w wykazie osiągnięć (!): *Change and Continuity in Lay Devotion on the Basis of Prayer Beads in Medieval Poland and Central Europe*), w: *Religious*

Practices and Everyday Life in the Long Fifteenth Century (1350-1570), ed. I. Johnson, A. M. Rodrigues, Turnhout 2022).

Dr M. Saczyńska-Vercamer podjęła również badania nad pontyfikalami biskupimi i zawartymi w nich tekstami rytuałów. Poświęciła temu artykuł odnoszący się do rytuału poświęcenia ołtarza przenośnego: *Poświęcenie ołtarza przenośnego w piętnastowiecznych pontyfikalach krakowskich. Treść i symbolika rytuału* (w: *Rituály, ceremonie a festivity v střední Evropě 14. a 15. století*, red. M. Nodl, F. Šmahel, Praha 2009 - *Colloquia mediaevalia Pragensia*, vol. 12). W ten nurt badawczy wpisuje się też tekst dotyczący benedykcji pielgrzymów (*Z Bogiem do Boga – obrzęd błogosławienia pielgrzymów w pontyfikalach krakowskich z XV wieku*, w: *Samotrzeć, w kompanii czy z orszakiem? Podróżowanie w średniowieczu i w czasach nowożytnych*, red. M. Saczyńska, E. Wólkiewicz, Warszawa 2012; w wykazie osiągnięć i w autoreferacie tytuł publikacji podany błędnie: *Z Bogiem do Boga. Benedykcja pielgrzymów w pontyfikalach krakowskich XV wieku (!)*). Z kolei badania nad obrzędami liturgicznymi związane z zawieraniem małżeństw zaprezentowała w artykule pt. *Rytuały kościelne związane z małżeństwem w Polsce późnego średniowiecza (na podstawie pontyfikałów krakowskich z XV wieku)* (w: *Manželství v pozdním středověku: rituály a obyčaje? Malženstva v pozdním středniowieczu: rytuały i zwyczaje*, red. M. Nodl, P. Kras, Praha 2014 – *Colloquia mediaevalia Pragensia*, vol. 14).

Od wymienionej problematyki odbiega natomiast artykuł poświęcony tożsamości słowiańskiej w późnym średniowieczu (*Czy istnieli Słowianie w późnym średniowieczu? Uwagi na podstawie lektury Roczników Jana Długosza*, w: *Słowianie – idea i rzeczywistość*, red. K. A. Makowski, M. Saczyńska, Poznań 2013), powstały jako owoc działalności Habilitantki w Komisji Studiów Słowiańskich i Wschodnioeuropejskich PAN. Zwróciła w nim uwagę, że w XV wieku zdawano sobie sprawę ze wspólnoty językowej mającej źródło we wspólnym języku słowiańskim, jednak poszczególne nacje słowiańskie były postrzegane osobno, a różnice polityczne i wyznaniowe były ważniejsze, niż odległa wspólna przeszłość.

Oceniane artykuły są metodycznie dobrze skonstruowane, podstawa źródłowa jest zawsze poprawnie przedstawiona i skomentowana, zazwyczaj dobrze wykorzystana jest literatura przedmiotu, argumentacja i wyciągane wnioski są przekonujące. Na ogólną liczbę 16 ocenianych artykułów, 7 było wcześniej prezentowanych na konferencjach i tam przedyskutowana, co niewątpliwie podnosi ich rangę. Teksty takie – w przypadku tematyki nowatorskiej - zazwyczaj pozbawione są wtedy potknięć merytorycznych, powstałych na początkowym etapie badawczym. Jednak zaznajamiając się z dorobkiem Habilitantki, nie da się nie zauważyć pewnych potknięć czy braków. Część problematyki prezentowana w

artykułach jest niestety powielana w kolejnych tekstach, niekiedy jest to zasadne, ale w części nie. Na przykład informacje o Penitencjarii Papieskiej powtórzone są przynajmniej w trzech artykułach: *Supliki polskich duchownych...* (2013), *Supliki polskie w najstarszej księdze...* (2014), *W poszukiwaniu wybawienia. Sprawy polskie...* (2015). Dają się też zauważyć braki w wykorzystaniu literatury krajowej. Przykładowo w artykule o kaplicach rycerskich (*O kaplicach w siedzibach rycerskich i możnowładczych późnośredniowiecznej Polski uwag kilka*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2016, 64) Autorka nie uwzględniła bardzo ważnego do omawianej problematyki artykułu Jerzego Rajmana (*Kaplice w zamkach rodowych Leliwitów i Toporów w Małopolsce w XIV-XVI wieku*, w: *Narodziny Rzeczypospolitej*, red. W. Bukowski, Kraków 2012), a także pracy W. Dworzaczka (*Leliwici Tarnowscy. Wiek XIV-XV*, Warszawa 1971) w odniesieniu do Melsztyńskich i Tarnowskich, czy pracy Z. Wilk-Woś (*Władysław z Oporowa (ok. 1395-1453) podkanclerzy królewski, biskup wrocławski i arcybiskup gnieźnieński*, „Studia Claromontana” 2003, t. 21) i T. Pietrasa (*Oporowscy herbu Sulima*, Łódź 2013) w odniesieniu do Oporowskich. Książki W. Dworzaczka (*Leliwici Tarnowscy*) brakuje też w artykule *Prywatna przestrzeń sakralna*, gdzie Autorka zajmuje się kaplicą na zamku w Melsztynie.

Ocena działalności organizacyjnej, popularyzatorskiej i dydaktycznej

Jeśli chodzi o działalność organizacyjną Monika Saczyńska-Vercamer może poszczycić się sporymi osiągnięciami. Była współorganizatorką (w ramach Instytutu Archeologii i Etnologii PAN z Marcinem Paukiem i E. Wólkiewicz i we współpracy z Niemieckim Instytutem Historycznym w Warszawie) cyklu konferencji naukowych pt. „Kultura materialna a historia społeczna”. Do tej pory odbyły się cztery konferencje: (1) *Dom, majątek, klient, sługa – manifestacja pozycji elit w przestrzeni materialnej i społecznej Europy (XIII-XIX w.)* - w 2006 roku; (2) *Samotrzeć, w kompanii, czy z orszakami? Podróżowanie w średniowieczu i czasach nowożytnych* – w 2010 roku; (3) *Habitus fecit hominem – społeczne funkcje ubioru w średniowieczu i w epoce nowożytnej* – w 2013 roku; (4) *Res – mobilia. Przedmiot jako symbol statusu, władzy i funkcji* – w 2018 roku. Dotychczas ukazały się materiały z trzech pierwszych konferencji. Dr Monika Saczyńska-Vercamer od 2007 roku pełni funkcję sekretarza Komisji Studiów Słowiańskich i Wschodnioeuropejskich PAN. W ramach Komisji współorganizowała sekcję pt. *Stan i perspektywy badań nad historią Słowiańszczyzny* na XVIII Powszechnym

Zjeździe Historyków (Olsztyn, 2009 r.). Była też współorganizatorką sekcji *Borders and borderlands: the Slavdom over the centuries* na XXIII Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych w Poznaniu (sierpień 2022 r.). Od 2105 roku jest też członkinią *Commission Internationale des Études Historiques Slaves* (CIEHS).

W odniesieniu do działalności popularyzatorskiej Habilitantka wykazała tylko hasła dotyczące ubioru, a napisane do słownika historii Europy Środkowej (*Démystifier l'Europe centrale. Bohême, Hongrie et Pologne du VIIe au XVIe siècle*, Paris 2021). Nie wskazała natomiast żadnych przykładów wygłoszenia referatów na sesjach popularnonaukowych, udziału w audycjach radiowych, telewizyjnych, czy przekazach internetowych popularyzujących historię.

Jeśli chodzi o działalność dydaktyczną Habilitantki, to pracując w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN nie miała możliwości prowadzenia zajęć dydaktycznych. Dopiero praca w ramach projektu w Instytucie Historycznym na Uniwersytecie w Jenie w styczniu 2022 roku dała jej możliwość prowadzenia zajęć ze studentami, a dokładnie prowadzenia bloku seminaryjnego z kultury materialnej późnego średniowiecza w wymiarze 30 godzin dydaktycznych.

Podsumowując, bez wątpienia działalność organizacyjna dr M. Saczyńskiej-Vercamer wypada bardzo pozytywnie, słabo natomiast działalność popularyzatorska, podobnie jak działalność dydaktyczna, ale w tym przypadku obiektywnym utrudnieniem było zatrudnienie w stricte naukowej jednostce, jakim jest Instytut Archeologii i Etnologii PAN.

Wnioski

Oceniane osiągnięcie naukowe (książka habilitacyjna) wraz z pozostałym dorobkiem naukowym – mimo podniesionych krytycznych uwag merytorycznych (pomijam wyjątkowo niestarannie sporządzony wykaz osiągnięć i autoreferat) - jest bez wątpienia oryginalnym wkładem dr Moniki Saczyńskiej-Vercamer w badania dziejów Polski i Europy późnośredniowiecznej, w tym przede wszystkim tematyki praktyk religijnych i kontaktów społeczeństwa ze Stolicą Apostolską. Świadczy to, nie tylko o dobrym przygotowaniu warsztatowym Habilitantki, ale bez wątpienia pozwala ją określić, jako w pełni ukształtowaną historyczkę. Trzeba też podkreślić, że dorobek Habilitantki chociaż niezbyt duży ilościowo i jednorodny tematycznie był publikowany w dużej części poza własnym ośrodkiem, w tym także za granicą. Wszystko to jednoznacznie wskazuje, że w przypadku Pani dr Moniki

Saczyńskiej-Vercamer mamy do czynienia z historyczką, która buduje swoją pozycję w środowisku mediewistów polskich i zagranicznych, a jej dorobek zaczyna być ceniony i jest wykorzystywany przez innych badaczy.

W konkluzji pozostaje mi stwierdzić, że osiągnięcie naukowe pt. *Władza i grzech. Supliki z terenów metropolii gnieźnieńskiej do Penitencjarii Apostolskiej w XV wieku* (Warszawa 2021) dr Moniki Saczyńskiej-Vercamer wraz z jej całym dorobkiem naukowym, a także organizacyjnym, popularyzatorskim i dydaktycznym spełniają warunki uzyskania stopnia doktora habilitowanego stawiane przez ustawę z 20 lipca 2018 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” (Dz.U. 2021, poz. 478, Art. 219) stanowiąc znaczący wkład w rozwój dyscypliny historia i uprawniają mnie do postawienia wniosku o dopuszczenie Pani dr Moniki Saczyńskiej-Vercamer do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania Jej stopnia doktora habilitowanego.

